

Väike inimene on loodud väarikaks olendiks

Ilmunud ajalehes Postimees aprillis 2010

Elus on olukordi, kus võitluslik hoiak on omal kohal, möönab perenõustaja MEELIKE SAARNA. Ent ägedus, võitluslikkus ja sõjakus ei saa olla läbiv stiil kasvatuses.

Lapsevanemad küsivad alatasa: mil moel seada lapsele piire? Kas pean aina keelama-käskima-karistama, või vastupidi – las laps teeb, mis tahab? Tihti kaldutaksegi eelistama kas seda või teist, või tehakse kord seda, kord teist, adumata, et olemas on veel kolmas võimalus, mis väärtustab isiksusena nii last kui ka täiskasvanut. See on võimalus teineteist kuulata ja mõista, saada aru teineteise ootustest ning teha toimivaid, nii lapse kui ka vanema vajadusi arvestavaid mõistlikke kokkuleppeid. Oma töös kohtun liialt tihti sellega, et piiride tõmbamisega kaasneb ülemäärase jõu kasutamine.

Loomulikult on iga lapsevanema väga oluline ülesanne piiride seadmine. Otseste keeldude käskude, tohib–ei tohi taga on kultuuriruumilised tähendused: mis on antud sotsiaalses keskkonnas kohane käitumine ja mis mitte, mis on eetiline – mis ebaeetiline, mis väärikas – mis vääritu. See on vanema tegemata töö, kui laps neid tähendusi ei tea ja ilma olulise toimetulekupagasita ellu astub.

Ilma piirideta lapsed teevad hulle asju, kuid on vaja mõista, et need pole pelgalt hullud asjad, vaid hädalise appihüüd vanemale: palun ütle, mida ma tohin või ei tohi, ma ise ju ei oska ega tea! Ilma piirideta lapsed tunnevad end justkui õhus olevana, abituna ja armastusest ilmajätuna.

Kuid mõistlik piiride seadmine ja ülemäärase jõu kasutamine kasvatuses on siiski kaks erinevat teed, mis annavad ka erineva tulemuse. Liialt range, vaid käskudel-keeldudel ning tasul-karistusel põhinev vanemlik võim ohustab kindlasti lapse ja vanema vahelist lähedussuhet. Vanemale hirmuga alluv laps võib tema vastu tunda alateadlikku salaviha ja -soovi kätte maksta. Ta tunneb end läbikukkunu ja tõrjutuna, ning tihti on tema tegelikud vajadused rahuldamata – vanem «teab» ju palju paremini, mida lapsel vaja on.

Jõulist käitumisstiili eelistav vanem peab arvestama hinnaga, mida ta seda valikut tehes maksab. Jõu abil võib saada võimu ja täieliku kontrolli laste üle, kuid usaldust jõuga ei saa. Ja see on väga oluline kaotus.

Humanistliku koolkonna esindajad psühholoogias, alates selle rajajast Carl Rogersist, rõhutavad, et inimene on loodud väarikaks olendiks, kellel on sisemine sund enesearenguks, kes on suuteline võtma vastutust, looma toimivaid, siiraid ja avatud suhteid. Carl Rogersi kolleeg ja mõttekaaslane Thomas Gordon kirjutab oma raamatus «Tark lapsevanem» suures piires samast – sellest, et laps on sama väärtuslik inimene nagu täiskasvanugi, seda vaatamata sellele, et laps ei tea, mida täiskasvanu teab ja et tal ei ole neid kogemusi, mis on täiskasvanul. Kui me last tema varases, õrnas eas sügavalt haavame tema alavääristamisega karistuste kaudu, võib juhtuda, et sellest lapsest ei kasvagi väärtuslikku täiskasvanut. Sest kust võib ta teada, et ta on väärtuslik, kui talle lapsepõlves sisendatakse vastupidist.

Mida väiksem on laps, seda «suuremad» on issi ja emme. See, nn psühholoogiline suurus annab vanemale võimu lapse üle. Vanemate käes on võimsad hoovad tasude ja karistuste näol, mis drastilisematel juhtudel avalduvad laste treenimises sarnaselt tsirkusloomaga. Selline treening muudab nii looma kui ka lapse küll kuulekaks, kuid

kuulekusega kaasneb madal enesehinnang, argus, initsiatiivitus, kartlikkus ja närvilisus.

Kartlikust, närvilisest ja algatusvõimeta lapsest kasvab kartlik, närviline ja algatusvõimeta täiskasvanu. Võin liialdamata öelda, et pooled täiskasvanuist, kes on tulnud minu juurde pere- või paarinõustamisele, kurdavad madala enesehinnangu üle. Kasvatuslikud mõjud pole kunagi ühesed, kuid mõte nende endi vanemate liigsele võimukusele on siin siiski asjakohane.

Vanem, kes kasutab teiste inimeste mõjutamiseks jõudu, see tähendab agressiooni, ei pea teise inimese vajadusi ja väärtusi kuigi tähtsaks. Ja laps on lihtsalt üks väike inimene. Agressori käitumine räägib alati sama keelt: mina olen tähtsam kui sina; minu vajadused on tähtsamad kui sinu omad, mina pean saama kõik, sina ei saa midagi, kui mina ei taha.

Agressor, ka jõumeetodeid kasutav lapsevanem, on lihtsalt arg. Ta kardab, et teda ei võeta kuulda, et temaga ei arvestata, et teda ei armastata. Et kuna ta kõike seda tahab, kuid muul moel küsida ei oska, kasutab ta karjuvat, solvavat, ähvardavat kõneviisi ja jõulisi karistusi. Tema vajadused on rahuldamata, ta on hädas. Nii et tegelikult peaks liiast jõudu kasutavale, agressiivsusele kalduvale lapsevanemale appi minema. Igasuguse võimu kasutamise juures on alati aktuaalsed küsimused: kas mul jagub vahendeid võimul püsimiseks ja kas need, kelle üle ma võimu oman, on ikka piisavalt sõltuvad. Vanemliku ülemvõimu kurbloolus on, et ühel päeval saab see otsa: lapse ja vanema psühholoogiline suurus võrdsustub aja jooksul, lapse vaimne ja füüsiline iseseisvus lisab aina enam sõltumatust. Mida rohkem on vanemad oma väikestele lastele seadnud piire käskude ja keeldudega, seda valusamaks kujuneb laste väljamurdmine kodust nende murdeas. Vanemad avastavad ehmatuslega, et neil pole enam piisavalt võimu, lapsed aga asuvad rõõmuga vanemate pandud piire puruks tallama.

Arusaam, et võim, jõuline piiridepanek on suurepärane viis lapse või ükskõik kelle mõjutamiseks, ei vasta tõele. Võim ei pane kedagi oma mõtteviisi muutma, see sunnib korrigeerima ainult käitumist. Ükski käsk ju ei muuda meie vajadusi ning jõu kasutamine tekitab alati vastujõu. Nii peaks piiride seadmisel lapsele põhiküsimus olema mitte võim, vaid vastastikkused kokkulepped, mis sünnivad kummagi osapoole vajaduste leidmise ja nende rahuldamise kaudu.

Elus on olukordi, kus võitluslik hoiak on omal kohal. Ent ägedus, võitluslikkus ja sõjakus ei saa olla läbiv stiil kasvatuses. Isa, kelle lapsed piltlikult öeldes pidevalt sirges rivis seisavad ja vastavalt tema käsule joondu-valvel võtavad, aktsepteeritakse vaid vormiliselt, sisuliselt valitsevad hirm, halvaksapanu, ükskõiksus ja ignoreerimine. Ma tahaksin tõesti teada, mida tunneks seesama isa, kui ülemus teda lohakalt tehtud aruande eest tutistaks ja hilinemise eest tänituste saatel nurka saadaks. See näide ei ole naljakas, sest taolisi väärikust alandavaid seiku elavad meie lapsed läbi iga päev. Võimul põhinevates suhetes, olgu need lapse-vanema, ülemuse-alluva, mehe-naise suhted, puuduvad tegelikult kõik kriteeriumid, mis ühel suhtel heaks suhteks areneda aitavad.

Hea suhte tunnused on vastastikune usaldus ja hoolivus, jagatud lähedus, lugupidamine, teadmine kummagi vastutuspiirist ja kokkulepitud reeglitest kinnipidamine.

Ma ei tea kedagi, kes ei sooviks, et tema läbisaamine talle armsate inimeste, eelkõige elukaaslase, laste ja vanematega, oleks tulvil soojust, mõistmist ja üksteise toetamist. Lähisuhted on inimelu kõige tähtsamad suhted, just nende kvaliteedi kaudu määratleme kogu oma elu kvaliteeti.

PAREM ELU

Tänapäevane, humanistlikel väärtustel põhinev tõdemus võiks olla, et vanemliku mõjususe saavutamiseks on palju efektiivsemaid ja häid suhteid säilitavaid viise kui vanaaegsed käsulauad. Kasvame ja õpime koos – see sobiks välja vahetama liialt ühesuunalist kasvatamise-sõna, pealegi pole ju kahtlust selles, et mitte ainult vanemad ei õpeta lapsi. Ka laste roll vanemate «õpetajana» võib olla vägagi isa-ema isiksuse kasvu soodustav.

Koolitajana tean ka, kui palju tuntakse puudust kõige tavalisematest teadmistest- oskustest, mis aitaksid luua ja säilitada häid suhteid perekonnas. Lapsevanemaid tuleb koolitada ja nad on reeglina ka väga innukad õppijad. Mida rohkem ja tõsisemalt hakatakse rääkima vanemate harimisest, seda vähem on meil tulevikus põhjust rääkida laste karistamisest.